

Äldre kvinna framför en helt ingrävd jordstuga. Den främre kortsidan på stugan är byggd i skiftesverk, taket täckt med torv. Notera den rykande skorstenen till vänster i bild, kallmurad i natursten. Fotot taget omkring 1890-1910, i Klevshult, Småland.

Det hårda livet på bar backe

Under 1700- och 1800-talet bodde samhällets fattigaste i bostäder som helt eller delvis var ingrävda i marken, med jordstampat golv. Emelie Schmidt Wikborg ger oss en inblick i backstugusittarnas liv och leverne – en delvis bortglömd historia.

TEXT EMELIE SCHMIDT WIKBORG

Ar 1716 dog gossen Måns i en sjukdom med hastigt förlopp, bara två veckor före sin tolvårsdag. Han var son till Karna Nilsson och saltpetersjudaren Nils Larsson i Far-torps socken i norra Skåne. Familjen bodde i en jordstuga. Det här är det äldsta skriftliga belägget i landet för en jordstuga. Men vad var egentligen en jordstuga och vad innebar det att vara hänvisad till den typen av bebyggelse?

Samhällets allra fattigaste på landsbygden bodde i så kallade backstugor, med det menas stugor som står på "bar backe", det vill säga på ofri grund. Den här typen av bebyggelse ökade markant i och med att Sveriges befolkning steg kraftigt från slutet av 1700-talet och under 1800-talet. Bostadsbrist uppstod och backstugorna uppfördes i utkanten av byarna på steniga backar, långt från de bördiga åkrarna. Vid den här tiden var all jordbruksmark i landet sedan länge uppodlad och landsbygden fick svårt att försörja sin befolkning.

I norra Skåne, Blekinge, Halland, södra Västergötland och Småland fanns en speciell typ av backstuga som också kallas jordstuga. Jordstugan hade en eller flera väggar ingrävda i backen med de underjordiska väggarna uppförda i sten, ofta kallmurade (utan murbruk). Övriga väggar var vanligen utförda i skiftesverk eller korsvirke, men det fanns även riktigt små jordstugor

som var helt ingrävda i marken och där alla väggar var i sten. Taket var klätt med halm, vass eller torv. Innerväggarna kunde vara täckta med bräder och tapet för att skydda mot drag. Golvet var ofta jordstampat. För den som inte hade god tillgång till timmer och virke var detta det billigaste sättet att bygga sig en bostad.

RUMSINDELNINGEN VARIERADE. En del skånska jordstugor hade den inre långsidan ingrävd i backen och en rumsindelning typisk för en skånsk långa med tre rum i fil; kistekammare (förråd), kök och stuga. Köket med ytterdörren var beläget i husets mitt. I de här skånska köken var golvet ofta stensatt med kullersten. De riktigt små och helt ingrävda jordstugorna bestod av bara ett enda rum med en eldstad i ena hörnet. Om man hade djur kunde de bo inne i stugan; hönsen fick bo under en säng med spjälor mellan sängbenen och griskultingen i en liten spjällåda.

I backstugan hamnade de vars alla andra utvägar till försörjning var stängda, såsom soldatänkan som fick lämna soldattorpet när soldaten dött eller andra egendomslösa, ofta äldre män och kvinnor. Backstugusittaren fick vara mångsysslare och kunde försörja sig genom hantverk såsom skomakeri, spinning, kvastbindning eller genom daglönearbete hos bönderna. Inkomsterna blev därför osäkra och varierande. Under skör-

HÖGER: Backstugan i Degeberga hembygdspark, sedd från baksidan.

NEDAN: Interiör från backstugan ovan. Golvet är i dag gjutet i cement, men har förmodligen varit jordstampat. Vinkelrätt från bakre långsidan ses husets murade skorsten med en sättugn ansluten. Vid flytten av byggnaden upptäcktes sjutton lager tapeter i stugan.

FOTO: JONAS WIKBERG

FOTO: JONAS WIKBERG

Backstuga från Svenstorp, Kristianstads kommun, idag i Degeberga hembygdspark. Huset är byggt i skiftesverk i många olika träslag som fur, bok, lind och ek. Jordstugan har den bakre långsidan ingrävd i backen.

VÄNSTER: En mycket enkel jordstuga, helt ingrävd med väggar i kallmurad sten. Nisse Bäll framför sin stuga vid Sinnern, Högsby, Småland omkring 1890.

NEDAN: Stenstugan på Skansen i Stockholm, uppförd år 1891 med inspiration från liknande stugor i Jämshögs socken i Blekinge.

”Backstugusittaren stod under torparen på den sociala stegen”

den var det säkert lättare att få jobb än under vintern. I bästa fall fanns en liten jordplätt att arrendera där till exempel potatis eller råg kunde odlas.

BACKSTUGOR FANNS i hela landet, men norr om Småland var de inte ingrävda i backen, utan såg ut som vanliga torp. Men backstugusittaren stod under torparen på den sociala stegen. En torpare arrenderade stugan och tillhörande jordbruksmark av en gård. På torpet fanns det alltså en möjlighet att försörja sig helt och hållet på det egna jordbruket och levnadsvillkoren skiljde sig betydligt gentemot backstugusittarens.

Nöden och utsattheten för de här människorna kunde alltså vara stor. Orden ”utfattig och ofärdig” användes inte sällan i husförhörlängderna i beskrivningen av backstugusittare. I backstugan Skogsnäs i Bälaryds socken i Småland berättas om Udda-Kalle och hans hustru Anna. De fick tre barn födda mellan åren 1833 och 1838. Första barnet dog under sitt första levnadsår, liksom Gustaf som föddes 1838. Efter

Gustafs död häktades fadern och dömdes sedan för mord på grund av att ”genom våldsam behandling tillfogat barnet döden”. Senare ryktades det om att han även låg bakom Annas död 1840, dödsorsaken i kyrkoboken anges som ”nervsvaghet”. Det enda överlevande barnet utackorderades på socknen, det vill säga den som begärde lägst i ersättning fick ta sig an barnet.

I en annan backstuga i samma socken bodde den avskedade soldaten Jonas Björk. Han begravdes 1812 i skogen efter att ha begått självmord, vilket var en svår synd. ”Självspillningar” fick inte vila i vigd jord.

Under de svåra svältåren på 1860-talet var backstugusittarna naturligtvis extra utsatta. I en uppteckning berättar Gottfrid Granemyr i Huskvarna att hans far under barndomen gick ut i skogen och åt tallskott när svälten var för svår. Fadern mindes hela livet halsbrännan som följde på den kosten.

Under mitten av 1800-talet påbörjades den stora flytten från landsbygden till städerna, där de uppväxande industrierna behövde arbetare. Många av de fattigaste och

uslaste bostäderna övergavs då. Bland emigranterna till Amerika hittade man också många backstugusittare, men tillvaron i den nya världen kunde också bli hård. Till exempel fick de trehundra svenskar som utvandrade till Bishop Hill bosätta sig i helt ingrävda jordstugor första vintern. Ungefär en tredjedel dog. Men fortfarande 1938, när Lubbe Nordströms gjorde sin omtalade reportageresa genom Sverige, var bostadsstandarden på många håll mycket, mycket låg. Hans skildringar av Sveriges landsbygd i boken *Lort-Sverige* slog ner som en bomb.

FÅ JORDSTUGOR FINNS bevarade i dag, den här typen av bebyggelse ansågs knappast värd att vårda och bevara på samma sätt som allmogens mangårdsbyggnader med väggmålningar och rika interiörer. Men i Degeberga hembygdspark i nordöstra Skåne kan man besöka en jordstuga, ett minne från fattig-Sverige, bara några generationer bak i tiden. Kanske var det i en liknande stuga som gossen Måns slutade sina dagar, två veckor före sin tolvårsdag. ●

Interiör av backstuga. Småland, Kalmar län, Södra Møre härad. Torsås socken, Linnabacken, 1904.

Nya tider i Lille-Jans stuga

De flesta jordstugorna från gångna sekler är sedan länge borta. Men tack vare två eldsjälar finns Lille-Jans backstuga fortfarande kvar i Smålandsskogen!

TEXT CECILIA LINDBLOM FOTO THEWORKOFCASTOR.COM

I TRAKTERNA KRING Älmhult i södra Småland ligger Lille-Jans stuga, en backstuga med anor från tidigt 1800-tal. Tre av stugans sidor är nedgrävda i marken, endast en långsida, där ytterdörr och ett litet fönster är beläget, har en brädvägg. En första utgrävning och rekonstruktion av stugan hade gjorts 1972, men sedan hade den stått och förfallit. Virket hade legat mot fuktig jord och ruttnat, och flera takbjälkar hade brutit och fallit in. 2011 beslutade sig därför ägarna Anders och Marianna Agetorp, att restaurera stugan. Idag ser stugan troligen annorlunda ut än den gjorde på Lille-Jans tid, men man får ändå en känsla för hur en backstuga kunde se ut för 200 år sedan. För mer info, se www.agetorp.se.

Fyra år efter renoveringen såg Lille-Jans stuga ut så här. Nu kan man till och med övernatta här!

Under lager av mossa fanns en skatt...

1. När Marianna och Anders tog sig an stugan 2011 höll taket på att ge vika.

2. Invändigt hade en stor sten fallit in till följd av tjälens rörelser i marken. En stötta höll upp en takbjälke som ruttnat och höll på att falla in.

3. Mossan vilade på korrugerade plåtar som fick lyftas av i delar.

4. Båda sidorna av taket har lyfts av. Nu ska fyra takbjälkar bytas ut mot nya.

5. Nya takbjälkar är på plats och takbrädor har spikats.

6. På brädtaket lades Platonmatta,nockplåt och hönsnät för att mossan inte skulle glida ner. Vindskiveplåtar av obehandlat stål rostar vackert.

